

Hoe leven kinderen en gezinnen in de asielopvang?

Katja Fournier, Kaat Van Acker & Dirk Geldof

6.1 Gezinnen in de asielopvang: een groeiende maar diverse groep

Migratie heeft impact op gezinnen en het gezinsleven. Dat geldt nog meer voor wie door omstandigheden gedwongen wordt om te vluchten. Voor asielzoekers gaat dit samen met een periode in limbo: tussen hun asielaanvraag en de eventuele goedkeuring ervan leven ze vele maanden en vaak vele jaren in onzekerheid, en vele gezinnen ook in een collectieve opvang. Deze gezinnen in de opvang dreigen tussen twee stoelen te vallen. In het huidige asielbeleid is er te weinig aandacht voor de gezinsdimensie, en voor het gezinsbeleid zijn ze nog asielzoekers. Ze vormen een vergeten groep in het gezinsbeleid. Daarom analyseren we in dit hoofdstuk het gezinsleven in collectieve opvangcentra in België.

Begin 2022 waren ruim vier op de tien bewoners in het opvangnetwerk families (43%). Bijna één op de tien waren niet begeleide minderjarigen (9%). Begeleide en niet-begeleide kinderen vormen bijna een derde van alle bewoners. Toch wordt de leefwereld van de kinderen en gezinnen in de opvang weinig onderzocht, en al helemaal niet hoe zij hun verblijf tijdens de asielprocedure beleven. In het AMIF-onderzoek 'Kansen voor begeleide kinderen in de asielopvang versterken' interviewden we 58 ouders en 38 kinderen, 38 opvangmedewerkers en 15 experten (Fournier et al., 2022). Op basis van hun verhalen en getuigenissen schetsen we hier een beeld van het leven van (begeleide) kinderen en hun gezinnen in de asielopvang.

Binnen de asielopvang vindt men een grote diversiteit aan gezinnen. Ze verschillen op het vlak van land van herkomst, vluchtverhaal, gezinssamenstelling, aantal kinderen, leeftijd van de kinderen, specifieke noden van ouders en/of kinderen. Hoewel de profielen van de gezinnen kunnen evolueren met de migratietendensen zien we een aantal trends bij de opgevangen gezinnen. De (over)grote meerderheid zijn gezinnen met één à twee kinderen, grote gezinnen vormen een minderheid. Verhoudingsgewijs komen éénoudergezinnen vaak voor, vooral alleenstaande moeders zijn sterk vertegenwoordigd. Wat betreft kinderen, zijn ongeveer de helft van alle begeleide kinderen in de opvang tussen de twee en de 12 jaar oud. Baby's tussen de nul en twee jaar en tieners in het middelbaar vormen elk ongeveer een kwart van de begeleide kinderen in de opvang.

Anno 2022 verblijven asielzoekers gemiddeld één jaar in collectieve opvangcentra, maar verblijfstermijnen kunnen oplopen tot drie, en zelfs vier jaar. In de huidige toepassing van het opvangbeleid is het verblijven in collectieve opvangcentra de regel zolang er geen definitieve beslissing is met betrekking tot de asielprocedure. De vertragingen in de asielbeslissingen en mogelijke beroepsprocedures zorgen ervoor dat dit jaren kan duren. Dit betekent dat begeleide en niet begeleide kinderen een belangrijk stuk van hun jeugd doorbrengen in een precaire positie, gekenmerkt door een onzekere verblijfssituatie en een vaak weinig aangepaste infrastructuur. Dit onzekere verblijf tekent ook de gezinscontext. In dit hoofdstuk onderzoeken we hoe kinderen en gezinnen hun verblijf in collectieve opvangcentra ervaren, en wat het leven in de opvang doet met gezinsrelaties.

We schetsen eerst de impact van de infrastructuur van collectieve opvangcentra op het gezinsleven. Vervolgens staan we stil bij de (on)veiligheidsgevoelens van gezinnen met kinderen in de opvangcentra en de oorzaken en gevolgen hiervan. Daaropvolgend laten we gezinsleden aan het woord over hoe ze de begeleiding ervaren. Ten slotte benadrukken we de nood aan een globale aanpak en visie op kind- en gezinsvriendelijkere opvang.

6.2 Infrastructuur als ontsteker van conflicten en gevoelens van onmacht

6.2.1 Asielcentra: tussen tijd, ruimte en werelden

De buitenwereld beseft dit niet altijd, maar meer dan 8.500 kinderen verblijven begin 2022 in België in collectieve opvangcentra, met (een deel van) hun gezin of als niet-begeleide minderjarigen. Vanuit een gezinsperspectief, maar zeker ook vanuit een kindperspectief, is het belangrijk om stil te staan bij de aard van deze plaatsen, met hun kansen en risico's voor de ontwikkeling van deze kinderen.

De asielcentra in België zijn zeer divers qua infrastructuur. Er zijn sterke verschillen naar de oorspronkelijke functie van het gebouw (oude legerkazernes, hospitalen, vakantiecentra ...), de staat van het gebouw, de ligging, de omgeving en de structurering van de privé- en gemeenschappelijke ruimtes. Zowel de interne als externe organisatie van die ruimtes en de toegang of niet tot een breder sociaal en hulpverleningslandschap heeft een heel aantal gevolgen voor de kinderen en de gezinnen die er leven. Een gemeenschappelijk kenmerk is dat vele opvangcentra allesbehalve een kind- of gezinsvriendelijke omgeving vormen. Ze zijn vaak van zeer slechte kwaliteit (Beeckmans, 2019). Er zijn tot op heden geen asielcentra voor deze functie ontworpen. Zeker in tijden van opvangcrisis wordt snel gezocht naar bijkomende opvangplaatsen in plaats van naar gebouwen die maximale ontwikkelingskansen bieden voor hun bewoners en vooral dan de kinderen.

Opvangcentra zijn een 'aparte plek'. Het zijn de plaatsen waar vluchtelingen aankomen, gehuisvest worden voor een bepaalde tijd en die ze daarna weer verlaten. Het verlaten hangt af van de beslissing van hun vraag tot internationale bescherming. Bij erkenning moeten ze het centrum verlaten op zoek naar een eigen woning. Bij een negatieve beslissing moeten ze het opvangcentrum verlaten als 'iemand die eigenlijk nooit hier had moeten komen'. Opvangcentra zijn dus tegelijk een (eerste) aankomstplaats, maar ook de belichaming van een transitie.

Vaak worden opvangcentra omschreven als 'total institutions'. Volgens de socioloog Goffman zijn dat "places of residence and work where a large number of like-situated individuals, cut off from the wider society for an appreciable period of time, together lead an enclosed, formally administered round of life" (Goffman, 1961, p. 13). Alle aspecten van het leven gebeuren er op dezelfde plaats, onder dezelfde autoriteit. Alle dagelijkse activiteiten vinden plaats in groep, waarbij alle leden op dezelfde manier behandeld worden en dezelfde taken samen moeten doen. Open asielcentra vertonen heel wat kenmerken van zo'n totale institutie. Slapen, eten en dagelijkse hygiëne, maar vaak ook opleidingen, werk, medische opvolging, psychosociale opvolging of vrije tijd, gebeuren in het opvangcentrum. Het leven in het centrum wordt gekenmerkt door een sterke groepsbehandeling, waarbij elke asielzoeker in principe recht heeft op dezelfde hulpverlening. Het gemeenschappelijke leven is vastgelegd in tijdschema's met gereguleerde toegang tot ruimtes en medewerkers, al bestaan er toch informele ruimtes en tijden die erbuiten vallen. Dat collectieve leven vormt zeker voor gezinnen een hele specifieke setting die het normale gezinsleven onder druk zet.

Asielcentra zijn ook 'liminal spaces' of 'tussenruimtes' op de grens tussen twee dominante ruimtes, zonder werkelijk een deel te zijn van één van die ruimtes (Dale & Burrell, 2008; Waardenburg et al., 2018; Agier & Prestianni, 2011). Opvangcentra bieden een leven(sritme) aan dat niet gelijkloopt met dat van de overgrote meerderheid van de bevolking, maar zijn er ook niet totaal van uitgesloten. De vaak afgelegen

ligging van opvangcentra, met beperkte mogelijkheden tot mobiliteit, en een grote afstand tot de arbeidsmarkt, opleidingen of vrije tijd, creëert bij de bewoners het gevoel dat ze worden ‘weggestoken’, met een beperkte toegang tot een toekomst. Er bestaat dus een kloof tussen de ‘officiële sociale wereld’ en het leven in een opvangcentrum (Agier, 2016).

Opvangcentra zijn in termen van Foucault (2004) ‘heterotopia’s’: tussenruimtes die noch privaat noch publiek zijn. De heterotopia is ook een ruimte die tegen de algemene (ruimtelijke) orde ingaat. Opvangcentra fungeren inderdaad als tussenruimtes: tussen het land van herkomst en de reële aankomst in het onthaalland; tussen afzondering en het ‘algemene maatschappelijk leven’. Göler (2020) beschrijft asielcentra als onpersoonlijke, ahistorische en identiteitsarme transitiezones.

Deze aparte ruimtelijke en tijdsomgeving die kenmerkend is voor de collectieve asielcentra in België vormt een totaal atypische leef- en opvoedingsomgeving voor gezinnen en kinderen. De decennialange keuze om niet te investeren in duurzame en goed ontworpen opvanginfrastructuur wreekt zich in de leefkwaliteit en de beleving van de infrastructuur door de bewoners (Beeckmans, 2019). Zeker voor kinderen en gezinnen biedt de infrastructuur van vele asielcentra amper een mogelijkheid om het maandenlange of jarenlange verblijf tot een ‘thuis’ te maken en om met het gezin en met en voor de kinderen een gezinscontext te creëren binnen het kader van een collectieve opvang.

6.2.2 Gezinnen op kamers

‘Ik keek naar de kamer. Die is zo klein, ik dacht zo van ‘wat’? Gaan wij zo hier leven of wat?’
(Meisje, uit DR Congo, 14 jaar)

Alleenstaande asielzoekers slapen meestal in slaapzalen. Gezinnen hebben een kamer. Die kamer is de enige ruimte voor gezinnen die niet toegankelijk is voor anderen. Formeel moet elke slaapkamer minstens acht m² omvatten met minimaal vier m² slaapruijnte per bewoner. Per slaapkamer ‘woont’ er maximaal één familie, anders dient de ruimte voor vier NBMV of zes alleenstaanden (Minimale normen voor de opvang, Fedasil, 2018). Tijdens de geregeld terugkomende opvangcrisissen worden deze minimale normen vaak geschonden en moeten meerdere gezinnen of soms tot 12 alleenstaanden een kamer delen. In sommige centra bestaan er woonunits of caravans voor één of meerdere gezinnen waarbij een keuken en sanitair gedeeld wordt.

De eigen ruimte is dus zeer beperkt. Er is voor gezinnen, in tegenstelling tot alleenstaande asielzoekers, wel een minimale vorm van afscherming naar de buitenwereld

toe, maar de privacy binnen het gezin is dan weer uitermate beperkt. Het gebrek aan privacy leidt vaak tot extra spanningen in het gezins- of koppellevens.

'Er is geen privacy. Ze hebben niet hetzelfde koppellevens als toen ze een huis hadden. Voor deze families is het probleem dat ze een huis hadden. Ze hebben nog nooit zo geleefd in een kamer alleen met de kinderen. Het is voor hen nog moeilijker om in het centrum te integreren. Het is pijnlijk voor hen.'

(Hulpverlener opvangcentrum)

'Soms, we zijn meer geïrriteerd ook omdat wij elkaar elke dag, dag in en uit, zien, in die kleine kamer, dus dan zijn we ik denk meer geïrriteerd en soms vechten ik en mijn zus dan.'

(Meisje, uit Rusland, 12 jaar)

Dit meisje vertelde ook over de nood van zowel kinderen als ouders om af en toe alleen te kunnen zijn: 'Dan ga ik naar buiten zodat bijvoorbeeld mijn mama en papa alleen kunnen zijn of dan gaan zij soms wandelen, dan kunnen wij een beetje alleen zijn'. Om opnieuw een gevoel van privacy en vertrouwelijkheid op te bouwen, kiezen ouders er soms voor om hun kinderen vaak buiten de kamer laten spelen of rond te wandelen. Dit leidt echter tot nieuwe spanningen.

'Want inderdaad, misschien willen de ouders onderling ook gewoon een beetje privacy een keer, maar die kinderen lopen hier dan weer rond.'

(Hulpverlener opvangcentrum)

Privacy is niet enkel binnen het gezin een probleem, maar speelt ook tussen de kamers. De dunne muren zorgen ervoor dat men de ruzies van de burens hoort, maar ook dat men weet dat de burens de eigen ruzies kunnen horen. Op deze manier worden de kamers ongewild ook een stuk gemeenschappelijke ruimte. Deze kinderen vonden hier een veerkrachtig gebruik voor:

'Ja, dan dat is zo een ding dat gaat in de hole. Daar gaat in alles. Klein broer: Ja, Yasmina doet iets daar binnen en dat komt uit en je leest dat.' (Interviewer: Jullie sturen briefjes tussen de kamers heen?) *'Ja. Of dingetjes (beestjes) komen daar binnen.'*

(Broers, uit Iran, 9 en 7 jaar)

Ondanks de moeilijke levensomstandigheden spannen sommige gezinnen zich in om van de kamer (een beetje) een thuis te maken. Plantjes onderhouden, kamers behangen, foto's ophangen, iets in de kamer hebben om mensen te kunnen ontvangen:

kleine symbolen van huiselijkheid symboliseren deze processen van ‘homing’ (Boc-cagni, 2016; Beeckmans & Geldof, 2022).

6.2.3 Gezinsdynamieken onder druk: zelf (niet) kunnen koken

‘We mogen zelf niet koken in onze kamer, maar het eten is ook niet echt lekker. (...) In het restaurant is er zo’n [bewoners]keuken, maar dan zijn er zo maar vier dingen [fornuizen], er zijn er twee kapot, en nog maar twee over. Dan kunnen er meestal maar twee mensen daar zijn, niet mijn mama. Maar in het weekend kookt die daar wel. Mijn mama vindt het eten hier ook niet zo lekker.’
(Jongen, uit Afghanistan, 10 jaar)

In vele collectieve asielcentra kunnen vluchtelingen geen eigen maaltijd bereiden. Ze zijn dus verplicht om te eten wat de collectieve pot schaft. Zeker gezinnen vinden dit lastig, omdat kunnen koken voor elkaar en eten voorzien voor de kinderen een belangrijk onderdeel van de familiedynamiek vormt. In sommige asielcentra bestaat ondertussen, mede op vraag van de bewoners, de mogelijkheid om gedeeltelijk en/of volledig zelf maaltijden te bereiden in een bewonerskeuken.

‘Als dat toegelaten was zou ik alle dagen iets voor mijn kinderen klaarmaken. De kinderen eten hier bijna niets. De kinderen zijn vermagerd, vooral de kleinste. Het eten van hier, ze zijn het niet gewoon. Kinderen zijn sowieso moeilijke eters en als zij ook totaal nieuwe gerechten krijgen, dat is een ramp. Ik begrijp dat dat, ja, eten van hier is, dat ieder land heeft zijn eigen gerechten, maar sorry, kinderen zijn dat niet gewoon. Mijn kleinste was altijd ziek voor de quarantaine. Hij was constant ziek en twee keer opgenomen in het ziekenhuis. Daar was bloed getrokken en de dokter zegt: ‘Die moet vloeibaar eten krijgen, soepen.’ Maar wat kan ik hier zonder keuken?’
(Moeder, uit Rusland (Tsjetsjenië), 4 kinderen)

Buiten de familiale en/of culturele nood om zelf te kunnen koken, zijn ouders ook soms heel ongerust over de gezondheid van hun kinderen die het eten in het centrum weigeren te eten. Ouders proberen dit te compenseren door zelf eten te kopen buiten het centrum (Whitehouse et al., 2021), maar hun onvermogen om dit voldoende te compenseren brengt gevoelens van machteloosheid met zich mee. Een hulpverlener zegt hierover:

‘We merken dat we hier in een pamperende situatie zitten. Mensen moeten hier op bepaalde uren eten, het restaurant is op drie momenten open, dan kunnen ze komen eten (maar ze moeten niet). Alles wordt voor hen geregeld, maar dat maakt

mensen afhankelijk. (...) Sommigen missen die kleine dingen vanuit hun thuissituatie, bijvoorbeeld uit hun huismoederrol, ze missen dat zorgen voor hun gezin. (...) We hebben nu één bewonerskeuken die ze kunnen reserveren in de voor- of namiddag. Maar we zijn volop bezig met het plan om meer kookunits te maken, dat ze meer zelf kunnen koken.'
(Hulpverlener opvangcentrum)

6.2.4 Collectief sanitair als knelpunt

In de meeste centra is ook het sanitair collectief. Slechts in een aantal centra zijn er toiletten in de kamer en heel soms douches. Vaak zijn die kamers ook eerder voorbehouden voor personen of gezinnen met specifieke medische zorgen. Het sanitair kwam in vele interviews terug als een locatie van spanningen. De effectieve toegang, hygiëne, veiligheid en correct gebruik van de sanitaire installaties horen bij de meest voorkomende klachten in centra. De zorgen hierover hebben een negatieve impact op het welbevinden van de bewoners. Ze zorgen ook voor spanningen tussen bewoners en/of met de opvangmedewerkers.

'Maar dat is moeilijk want, kijk, om half zeven moeten alle kinderen opstaan en om half acht is de schoolbus en in dat uur moeten ze alles doen. Gaan plassen, ochtendtoilet doen, ontbijten, zich aankleden en dan lopen alle kindjes van alle gebouwen naar de wc's. Dus dat is een rij. Er zijn maar twee wc's voor veel mensen, dus daar is niet altijd proper en schoon en hygiënisch. Daar kan je altijd plassen zien. Kindjes zijn niet altijd accuraat en je weet het, ze kunnen ernaast.'
(Moeder, uit Rusland (Tsjetsjenië), 6 kinderen)

De effectieve toegang tot het sanitair leidt ook tot spanningen. Niet kunnen kiezen wanneer men een douche kan nemen, wachtrijen (zeker voor het vertrek naar school) of niet kunnen douchen wanneer het heel warm is, dat alles zorgt voor ongemak en onvrede. Buiten de algemene wens voor een makkelijke toegang tot een schoon sanitair stellen er zich extra uitdagingen voor alleenstaande ouders, met soms een bijkomende genderdimensie. Een alleenstaande papa uit Syrië vertelt over zijn dilemma rond het douchen van zijn dochter:

'Neem ik een douche van de mannen, dan moet zij in de douche van de mannen. Ik kan niet in de douche van de vrouwen natuurlijk. Dan moet ik elke keer toestemming vragen van alle mensen die in de douche zitten, dan moeten ze dat vrijmaken voor mij.'
(Alleenstaande vader, uit Syrië, 2 kinderen)

Het sanitair roept ook heel wat angsten op over veiligheid. Sanitair dat zich buiten het gebouw bevindt, slechte verlichting, de afwezigheid van specifiek sanitair voor gezinnen en het gebrek aan toezicht zorgen ervoor dat het sanitair onveilig aanvoelt.

'Mijn kinderen zijn bang om alleen te gaan, omdat het toilet ver weg is van onze kamer. Ik moet ze brengen. En ik ben ook bang om alleen te gaan. Dus soms vraag ik mijn zoon, mijn oudste zoon, om met me mee te gaan.'

(Alleenstaande moeder, uit Palestina, 2 kinderen)

In de interviews zijn verschillende gevallen van seksueel overschrijdend gedrag naar kinderen toe aan het licht gekomen. Dit vond voornamelijk plaats in de toiletten. Daarnaast kunnen ook donkere gangen, verre uithoeken, gebrekkige verlichting of afgezonderde ruimtes zoals de sportzaal of het washok ongemakkelijkheid of zelfs angst oproepen.

6.3 Veilig leven en zich veilig voelen: cruciaal en complex

Veiligheid is dan ook een cruciaal en complex gegeven binnen de context van asielcentra. Veiligheid in absolute zin – niet vrezende voor lijf of leven – is veelal gegarandeerd. Bij veel gezinnen valt de last van de gevaren van het thuisland, de oorlog, de gevaarlijke routes weg wanneer ze aankomen in de asielcentra (Fedasil, 2021). Er werden ook verschillende factoren van positieve veiligheid aangehaald in de interviews zoals een gevoel van erkenning van de eigen menselijkheid, de persoonlijke aanpak, duidelijke regels bijvoorbeeld over wie wel/niet het opvangcentrum mocht betreden, gevoelens van solidariteit zowel tussen bewoners als met de opvangmedewerkers en kindspecifieke activiteiten.

'In feite voel ik me veilig, want ten eerste, zijn we goed gelogeerd. En de veiligheid van het centrum komt in de eerste plaats van buitenaf, de veiligheid in het land. Ik weet niet hoe veilig het is, vergeleken met waar ik vroeger woonde, maar ik voel me veilig, ik ben nergens bang voor, ik schaam me niet om te lopen, dat mensen me zullen uitlachen of dat ik niet bang ben dat ik ergens het doelwit zal zijn en gedood zal worden, ik voel me veilig.'

(Alleenstaande moeder, uit DR Congo, 4 kinderen)

Toch voelden een groot deel van de kinderen en gezinnen zich niet (helemaal) veilig in de asielcentra. Veiligheid in de zin van fysieke en psychologische integriteit is minder vanzelfsprekend in de context van collectieve asielcentra. Veel kinderen en

hun ouders getuigden over hoe ze betrokken raakten in of getuige werden van conflicten, en over de dreiging van grensoverschrijdend gedrag en seksuele intimiteiten. Gevoelens van onveiligheid zetten het individueel maar ook het collectieve welzijn en het gezinsleven onder druk. In het onderzoek identificeerden we verschillende soorten angsten. Ten eerste vormt de onaangepaste infrastructuur een belangrijke bron van gevoelens van onveiligheid. Ten tweede kunnen bewoners, maar ook opvangmedewerkers, zich onveilig voelen door elementen in de (bredere) omgeving van het opvangcentrum. Het derde aspect zijn de relationele en samenlevingsuitdagingen die voortkomen uit het leven in een collectieve setting. Op deze laatste twee aspecten gaan we nu verder in.

6.3.1 Angst voor en door de omgeving

Een terugkerende angst, zowel bij gezinnen als bij de opvangmedewerkers, is gelinkt aan de (gepercipieerde) porositeit en toegankelijkheid van het centrum voor buitenstaanders. Ongewenste bezoekers zijn een terugkerende uitdaging. Ook het gemak waarmee kinderen het centrum kunnen verlaten of aan de aandacht kunnen ontsnappen is een belangrijke stressfactor.

'En zij sliep dan ook tijdens de nacht niet uit schrik dat hij ging weglopen ofzo, want dat is een kindje die echt, die hier al heel vaak is weggelopen uit het centrum. Vanaf dat er hier een deur open staat, loopt die weg. Het is al een keer geweest dat we een telefoontje hadden van een instelling dat er daar een jongetje rondliep.'

I: 'Hoeveel kilometer is het naar daar?'

R: 'Vier kilometer.'

I: 'Hoe oud is het jongetje?'

R: 'Hij is 5 jaar.'

(Hulpverlener van een asielcentrum)

Dat kinderen makkelijk naar buiten kunnen, of makkelijk de weg op kunnen zonder toezicht, is een terugkerende bezorgdheid bij ouders, afhankelijk van de infrastructuur en de setting van het centrum. Maar ook de toegankelijkheid van de gemeenschappelijke ruimtes buiten baart ouders en hulpverleners soms zorgen.

'De kinderen, die zijn heel kwetsbaar. Ik hou ook altijd een oog als hier mensen van buitenaf met een hondje komen wandelen. Hier zit een man in de buurt en ik heb er een heel dubbel gevoel bij. Als de kleintjes buiten zijn, van voor alleen, dan komt hij. Altijd.'

(Hulpverlener asielcentrum)

Opvangmedewerkers getuigden ook over specifieke angsten voor acties van mensen uit de omgeving die tegen de aanwezigheid van vluchtelingen zijn of voor extreemrechtse groepen. Gebeurtenissen als de brandstichting van het opvangcentrum te Bilzen (10 november 2019), aanvallen op asielcentra in Duitsland (Reuters, 2015) of berichtgeving over minderjarige kinderen die weggelokt werden uit asielcentra en ingezet in de prostitutie in Nederland (verdwenen kinderen uit asielcentra, 2019) lijken sporen na te laten bij personeelsleden.

6.3.2 Angsten rond het samenleven met anderen

Het leven in asielcentra wordt gekenmerkt door een hoge mate van collectiviteit en een constante interactie met anderen. Het mengen van nationaliteiten, culturen, religies, socio-economische achtergronden, levensstijlen, gezinssamenstellingen en geaardheden vormt een uitdaging in de dagelijkse omgang en het samenleven. Het leven in een collectief opvangcentrum is zoals het leven in een superdiverse maatschappij, maar dan op een beperkte oppervlakte, met bovendien een groot aantal mensen die traumatische gebeurtenissen hebben meegemaakt.

Dat samenleven met anderen impliceert omgaan met verschillende gewoontes, dagindelingen, invullingen van tijd en ruimte, generaties en gebruiken. Het betekent ook leren omgaan met de onvoorspelbaarheid in het gedrag van getraumatiseerde medebewoners of van bewoners met andere zware psychiatrische aandoeningen. De overprikkeling van alle zintuigen door het collectieve leven zet de relaties op scherp.

'Er is hier 's nachts lawaai. Er zijn burens. Er is een buurman in ons huis. Ze nodigt mensen uit in haar huis. Ze nodigt zelfs mensen uit die niet uit het centrum komen en die geen kaart hebben. Ze roken wiet en drinken alcohol in de kamer. Ze blijven tot 4-5 uur. Ze lachen hard. We hebben een klacht ingediend. Ze schreeuwde slechte woorden naar ons. Als mijn dochter 's morgens vroeg om 7 uur wakker wordt om naar school te gaan, komt de vrouw naar me toe en klopt met een pan. Ze wil me slaan.' (Moeder, uit Algerije, 3 kinderen en zwanger)

Het samenleven met verschillende nationaliteiten en religies genereert spanningen. Deze weerspiegelen zich in klachten over elkaars eetpatronen of manieren van bidden, zeker als dit in de gemeenschappelijke ruimtes gebeurt. De confrontatie met verschillende seksuele geaardheden is voor sommige gezinsleden ook een uitdaging, bijvoorbeeld wanneer kinderen aan hun ouders vragen waarom twee mannen hand in hand rondlopen. Dergelijke situaties confronteren gezinnen met verschillende manieren van leven en dagen hen uit in de normen en waarden die ze (proberen te) hanteren in hun gezin of opvoeding.

Gemeenschappelijke ruimtes zijn vaak de plaatsen waar dergelijke conflicten of moeilijkheden tot uiting komen. Soms worden die ruimtes ingenomen door de mensen van dezelfde origine of door alleenstaande mannen. Andere (groepen van) bewoners voelen zich dan uitgesloten of ongemakkelijk om die ruimtes nog te gebruiken. De cafetaria is de ruimte waar ruzies het vaakste tot ontploffing komen.

'Onveilig voelen? Dat kan komen doordat mensen hier ruzie hebben. Ruzie ontstaat soms in de keuken en dat kan moeilijk zijn, moeilijk aflopen. En ook soms zijn er mensen die dronken zijn en ze hebben ruzie samen. Je weet niet wat er kan gebeuren.'

(Alleenstaande papa, uit Syrië, 2 kinderen)

De geïnterviewde kinderen waren erg onder de indruk van dergelijke ruzies tussen volwassenen. Niet enkel het geweld dat ze zelf meemaken, maar ook het geweld dat ze te zien krijgen, heeft veel impact op kinderen. Zo vertelt deze jongen van 11:

'Tussen de volwassenen, ja. De andere volwassenen die vechten soms. De ambulance is gekomen en politie en zo. Veel zijn naar gevangenis en veel zijn zo dood gaan of naar ziekenhuis altijd hier. Van die vechten met messen en zo.'

(Jongen, uit DR Congo, 11 jaar)

Daarnaast getuigden kinderen en ouders dat ze soms worden geconfronteerd met seksualiteit tussen volwassenen in gemeenschappelijke ruimtes. Dit is zowel voor de kinderen, de ouders als opvangmedewerkers enorm ongemakkelijk. Verschillende moeders beschrijven ook (regelmatige) grensoverschrijdende opmerkingen of voorstellen tot prostitutie. Ook verschillende jongere kinderen getuigen van seksueel overschrijdend gedrag. Meisjes en mama's lijken vaker het slachtoffer te zijn van onaangepast gedrag en seksueel geweld. Tegelijk weten we uit onderzoek naar seksueel geweld bij vluchtelingen dat seksueel overschrijdend gedrag of geweld naar jongens en mannen toe ondergerapporteerd blijft, maar wel degelijk voorkomt (Keygnaert et al., 2012). Recent Nederlands onderzoek laat zien dat maar liefst twee op de drie niet begeleide minderjarigen in asielcentra in Nederland werd geconfronteerd met geweld (Zijlstra et al., 2020). Ook LGBTQ vormen een bijzonder kwetsbare groep wanneer het gaat over geweld en stigmatisering binnen en rondom opvangcentra (Ropianyck & D'Agostino, 2021).

Ouders getuigden ook over de angst voor slechte invloeden op de opvoeding van hun kind, waarmee ze verwijzen naar andere bewoners die hun kinderen proberen op te voeden en te corrigeren door ze te slaan. Het feit dat andere bewoners hun kinderen zouden straffen door fysiek (gangbaar 'educatief') geweld vormt een spanningspunt tussen bewoners.

'Nee, het is niet oké, ik kan dat niet accepteren. Het doet me pijn als moeder. Ik kan het niet leuk vinden als iemand anders mijn kind komt slaan.'
(Moeder, uit DR Congo, 2 kinderen)

De waaier van spanningen rond samenleven zorgt ervoor dat de meerderheid van de geïnterviewde kinderen en ouders voorstander waren van centra of op z'n minst gebouwen exclusief voor gezinnen.

'Ik vind dat niet zo leuk. Iedereen is door elkaar. Gelijk familie en volwassenen zijn allemaal door elkaar en ik wou zo gelijk één grote paviljoen voor alle volwassenen en één allemaal voor families zo met grote kamers.'
(Meisje, uit Afghanistan, 11 jaar)

6.4 **Kind- en gezinsvriendelijkheid van de opvang: nood aan een globale aanpak en visie**

'Een kindvriendelijk centrum is een centrum waar je specifieke afdelingen hebt en activiteiten voor gezinnen, voor kinderen, waar kinderen zich veilig voelen. Dat zeker en vast. En waar je goede toegang hebt buiten het centrum tot onderwijs, tot activiteiten, het sociale netwerk dat kinderen nodig hebben, waar je bewoners keukens hebt, waar dat je zo goed als mogelijk het familiegebeuren kan verwezenlijken.'
(Beleidsmedewerker)

'Ik zou willen zeggen dat het een centrum is waar kinderen tijd krijgen. Een aangepast centrum geeft een plaats en erkenning aan kinderen. Het is erkennen dat ze specifieke behoeften hebben. Er moet specifieke ruimte en tijd voor worden uitgetrokken. Het gaat er ook om de werkers tijd te geven om het aan de kinderen te geven. Het gaat over tijd geven aan personeel om tijd te geven aan kinderen.'
(Hulpverlener opvangcentrum)

Hoe is een gezinsleven mogelijk in een context van collectieve opvang? Hoe groeien kinderen op in zo'n context? Kinderen op de vlucht zijn eerst en vooral kinderen, maar nog te vaak wordt gekeken naar hun verblijfsstatus in plaats van naar hun noden en rechten. Ook zijn begeleide kinderen niet enkel een aanhangsel van hun ouders maar zijn ze hun eigen persoon met agency en participatierechten. Momenteel is er te weinig aandacht voor vluchtelingengezinnen in het gezinsbeleid en is er te weinig gezinsbeleid binnen het opvangbeleid. Er is dus nood aan een beleidsvisie voor kinderen en gezinnen in de opvang, een beleid dat kijkt naar de specifieke noden van

de kinderen en van hun gezinnen en dat opvangmedewerkers betreft en ondersteunt in het ontwikkelen van een meer aangepaste opvang en begeleiding.

In co-creatie met de opvangpartners ontwikkelden we een visietekst voor een kind- en gezinsvriendelijke opvang (Fournier et al., 2022). Deze visie is gesteund op vier fundamenteën. Het eerste fundament is dat kinderen en jongeren in asielopvang eerst en vooral kinderen zijn en blijven. Terecht staat in vele internationale standaarden het principe van ‘the best interest of the child’ centraal. Of zoals artikel 22bis van de Belgische grondwet luidt: ‘Het belang van het kind is de eerste overweging bij elke beslissing die het kind aangaat.’ Dat moet ons land ook waarmaken in asielcentra.

Het Internationale Verdrag inzake de Rechten van het Kind is ons tweede fundament. Dat Kinderrechtenverdrag kreeg in 1992 ook in België kracht van wet. Het vormt bovenal een bruikbaar referentiekader om beleid en praktijk aan te sturen. Zo hebben kinderen (onder meer) recht op voorzieningen (zoals onderwijs, vrije tijd, zorg ...), op bescherming, op participatie en op preventie.

Het welzijn en welbevinden van kinderen hangt nauw samen met dat van hun gezin. Ook dat is in asielcentra niet anders. Een visie op kindvriendelijke opvang is daarom onlosmakelijk verbonden met de noden, rechten en verantwoordelijkheden van ouders en gezinnen in de opvang. De asielopvang vandaag is te sterk afgestemd op alleenstaande volwassen asielzoekers, en te weinig op begeleide kinderen en hun gezin. Maar net dat gezinsleven is cruciaal voor de ontwikkeling van kinderen in de opvang. Volgens het Kinderrechtenverdrag is het de verantwoordelijkheid van de staat om ouders de nodige ondersteuning te bieden zodat ze hun verantwoordelijkheden ten opzichte van hun kinderen kunnen opnemen. De erkenning en ondersteuning van gezinnen is een derde fundament van een visie op kinderen in de opvang. Het bevorderen van autonomie en privacy staat daarbij centraal, maar ook het erkennen van kinderen in hun agency.

Het vierde en laatste fundament is een krachtgerichte benadering. Natuurlijk zijn kinderen op de vlucht kwetsbaar, maar ze zijn vaak ook heel veerkrachtige actoren. Om kansen van kinderen en gezinnen in opvang te vergroten, moeten hulpverleners en opvangmedewerkers vertrekken vanuit een kindvriendelijke en krachtgerichte basishouding. De dagelijkse begeleiding en interacties in de opvangcentra hebben immers een enorme impact op het welzijn en de ontwikkelingsmogelijkheden van de kinderen en gezinnen. Het lijkt evident, maar basisvorming over kindvriendelijke begeleiding en communicatie ontbreekt vandaag in het onthaalbeleid voor nieuwe medewerkers in het opvangnetwerk.

Deze vier fundamenteën moeten zwaarder doorwegen in het asielbeleid en in het beleid van de opvangcentra. Maar hoe doe je dat? Wat kan het in de praktijk betekenen? Om dit concreter te maken vertaalden we dit samen met de mensen uit het werkveld in een aantal voorwaarden en principes voor een kind- en gezinsvriendelijke opvang. We geven hier enkele belangrijke principes mee.

6.4.1 Zorg voor een kind- en gezinsvriendelijke infrastructuur

Een kind- en gezinsvriendelijke infrastructuur is een basisvoorwaarde voor de ontwikkelingskansen van kinderen die een deel van hun kindertijd in collectieve opvang moeten doorbrengen. De huidige infrastructuur garandeert dit onvoldoende of vaak zelfs niet. De kwaliteit van de opvanginfrastructuur (of al te vaak het gebrek aan kwaliteit) heeft een fundamentele impact op het welbevinden en de manier van samenleven van de bewoners. Zo is het belangrijk voor de gezinsrollen en het welzijn van gezinnen dat ze zelf maaltijden kunnen bereiden. Zelf koken is een moment van familiale en culturele verbinding. Het zijn momenten verankerd in het 'hier en nu', waar even de zorgen van de procedure en de onzekerheden wegvallen. Het zorgt voor een gevoel van continuïteit van 'thuis' waar de gezinsrollen positief en empowered tot uiting kunnen komen. Ook is het belangrijk dat er privacy is, of dat (gemeenschappelijke) sanitaire ruimtes voor alle bewoners veilige plekken zijn.

Voor kinderen moeten er kindvriendelijke ruimtes komen die hen toelaten om te spelen en tot rust te komen. Kinderen moeten kunnen spelen. Vrije tijd, spel en sport zijn cruciaal voor de ontwikkeling van kinderen. Dat toont ook 'Onderweg', een pas verschenen onderzoeksrapport (van Daele & Piessens, 2021).

Zowel bij de keuze en de ontwikkeling van nieuwe asielcentra, bij de renovatie van bestaande centra als bij het toewijzingsbeleid zou kind- en gezinsvriendelijkheid prioriteit moeten krijgen. Het vereist een beleid dat verder vooruitkijkt dan de volgende crisisopvang of tijdelijke bufferplaatsen, maar impliceert een langdurig investeringsprogramma.

6.4.2 Maak van opvangcentra een veilige omgeving voor kinderen en bewoners

Naast de infrastructuur moeten opvangmedewerkers en bewoners een veilige omgeving kunnen garanderen. Opdat kinderen zich optimaal kunnen ontwikkelen, is (een gevoel van) veiligheid fundamenteel. Het welzijn van gezinnen en de ontwikkeling van kinderen in het bijzonder komt in het gedrang als er niet voldoende veiligheid is in de ruime betekenis van het woord. Vandaag zijn centra niet altijd en niet voor iedereen veilige plaatsen. Zelfs de lichamelijke integriteit is soms niet gegarandeerd, leerden we uit ons onderzoek.

Gevechten laten duidelijk sporen na bij kinderen. Bovendien zien we dat er vaak weinig ruimte is voor kinderen, na incidenten, om daarover vragen te stellen of hun zorgen daarover bekend te maken gebeurt met de kinderen na incidenten. Uit ons onderzoek blijkt dat men in opvangcentra vandaag nog onvoldoende aan preventie

werkt. Ook het reactieve veiligheidsbeleid is nog niet genoeg toegespitst op de specifieke noden van kinderen.

Iedere opvangstructuur zou actief werk moeten maken van een kind- en gezinsvriendelijk veiligheidsbeleid, om de veiligheid van kinderen, gezinsleden en alle andere bewoners effectief te waarborgen. Zo'n veiligheidsbeleid omvat duidelijke procedures voor preventie, detectie, ondersteuning en opvolging van agressie, geweld en andere vormen van grensoverschrijdend gedrag, in het bijzonder voor incidenten waar kinderen bij betrokken zijn. Elk centrum moet ook een kindvriendelijk en laagdrempelig meldpunt hebben voor alle situaties waarin de veiligheid of integriteit van kinderen of andere bewoners bedreigd is. Duitse minimumstandaarden, die ontwikkeld werden in overleg met opvangpartners en NGO's, kunnen inspiratie bieden voor een coherenter veiligheidsbeleid (Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend & Unicef, 2016, 2021).

6.4.3 Opvangmedewerkers moeten schakelen en verbinden

Kinderen in de asielopvang moeten ook een leven hebben buiten het opvangcentrum. Daarom moeten opvangmedewerkers actief een verbindingsrol opnemen, naar scholen, sportverenigingen, jeugdwerk of (geestelijke) gezondheidsvoorzieningen.

Opvangcentra moeten gezinnen en kinderen begeleiden in een vlotte toeleiding naar gepast onderwijs. De continuïteit van de onderwijsloopbaan van kinderen in dezelfde taalrol moet ook centraler staan bij beslissingen over toewijzing van opvangplaatsen en eventuele transfers wanneer een opvangcentrum sluit. Het kan gebeuren dat kinderen soms bij een transfer toegewezen worden aan een centrum van de andere taalgemeenschap waardoor het kind helemaal opnieuw een nieuwe taal moet leren.

Verbinden en schakelen betekent ook kinderen en gezinnen effectieve toegang geven tot preventieve en curatieve (medische en psychische) zorg en nazorg, zowel in de opvangstructuren als in externe medische- en zorgvoorzieningen. Een goede fysieke en geestelijke gezondheid is immers een voorwaarde opdat kinderen zich maximaal kunnen ontwikkelen. Bijzondere aandacht gaat naar hun lichamelijke en geestelijke gezondheid, rekening houdend met eerdere lichamelijke ontberingen en gezondheidsbeperkingen, en met de psychologische gevolgen van geweld, trauma's en verlies.

Daar zijn heel wat hefboomen voor mogelijk. Opvangcentra kunnen inzetten op psycho-educatie, waarbij men proactief weerstand en/of wantrouwen tegenover geestelijke gezondheidszorg vermindert. Voor hele kleine kinderen is Early Childhood Education and Care cruciaal. Investeren in de eerste levensjaren (de zogenaamde eerste '1.000 dagen') bevordert de fysieke, sociale, emotionele, cognitieve ontwikkeling,

alsook de schoolprestaties op korte en lange termijn. Hierbij is meer en verdere samenwerking met bijvoorbeeld Kind en Gezin aangewezen.

6.4.4 Laat kinderen hun identiteit vormen en leer ze omgaan met verschil

De emotionele groei en ontwikkeling van kinderen en jongeren zijn zeer belangrijk. Om veerkracht te bevorderen, is zich erkend weten in de eigen identiteit een belangrijke factor. Kinderen en gezinnen moeten banden met hun religie en cultuur, waarvan de moedertaal een belangrijke pijler vormt, kunnen onderhouden. Dat vereist ook kunnen en leren omgaan met verschil, waarbij kinderen en gezinnen worden ondersteund in hun vermogen om te functioneren in een superdiverse omgeving en samenleving. Specifieke aandacht gaat daarbij naar de dynamieken tussen kinderen. In de asielopvang moet er daarom plaats, tijd en ruimte zijn voor kinderen om hun gedachten en gevoelens en die van anderen te leren kennen en te begrijpen.

6.4.5 Gezinsvriendelijker asielbeleid en aandacht voor vluchtelingen in gezinsbeleid

Tot slot, moet het voortdurende streven naar een kind- en gezinsvriendelijke opvang uitgroeien tot een belangrijke ambitie van het opvangbeleid en de opvangpraktijk. Dat vereist een aantal fundamentele keuzes, voor het regeringsbeleid maar ook voor het beleid binnen de opvangpartners. In het (federale) asielbeleid moet meer aandacht komen voor kinderen en gezinnen in de opvang. In het geregionaliseerde gezins- en jeugdbeleid zou ondersteuning van kinderen en gezinnen in opvang eindelijk ook meer aandacht mogen krijgen. Het recht op een gezinsleven of de kinderrechten zouden immers evenzeer moeten gelden voor mensen in een asielprocedure. Onder- tussen kunnen alle partners in dat opvangnetwerk, op alle niveaus, ook vandaag al de ontwikkelingskansen van kinderen en gezinnen maximaliseren, zelfs binnen het huidige kader met een (te) hoge druk op het opvangnetwerk.